

Tako se nam kaže nekaj iz vsakdanjosti časa pred dvema tisočletjema s pomočjo lončenih odlomkov in trenutki, ko zaživi drobec davnega življenja zaradi zbranih podatkov, dajejo ceno pregledovanju in analizi stotin in stotin črepinj iz naših arheoloških najdišč.

OPOMBE

1. Obsežna zavarovalna izkopavanja je po letu 1961 vodila dr. Ljudmila Plesničar. Zahvaljujem se ji, da sem mogla obdelovati keramične najdbe na Ferantovem vrtu, Čemažarjevem in Jakopičevem vrtu ter na prostoru pri šoli Majde Vrhovnik. Osnovno informacijo o najdiščih in drugih najdbah daje L. Plesničar, Varstvo spomenikov 9, 1965, 194, ista, VS 10; 1966, 150 s in 200,

ista VS 13—14, 1970, 188 in ista Arheološki vestnik 23, 1972, 367 ss. Ista avtorica je obdelala amfore iz emonskih grobišč v Keramika emonskih nekropol, Diss. et monographiae 20, 1977, 57. — 2. M. H. Callender, Roman Amphorae, London 1965, XXII ss. — 3. I. Mikl, AV 11—12, 1961, 156. — 4. M. H. Callender o. c. šte. 39, 103, str. 65. J. Šašel AV 23, 1972, 427. — 5. N. Cambi, AV 26, 1976, 115 ss. — 6. D. Baatz, Acta rei cretariae Romanae fautorum 17—18, Augst 1977, 147 ss. — 7. ibid. 148, A. Schörgendorfer, Römische Keramik der Ostalpenländer, Wien 1942, 180. — 8. Vranje pri Sevnici, kjer vodi še nedokončana izkopavanja dr. Peter Petru, in Svete gore nad Sotlo, kjer vodi dela dr. Paola Korošec. V podrobnosti je gradivo na obeh najdiščih seve še v obdelavi. — 9. Prikaz situacije v najdišču VS 21, 1977, 252, sklepi pa v tisku v AV 29.

AKROSTIHI V PIRANSKI KNJIGI STATUTOV LETA 1384

MIROSLAV PAHOR

V literaturi je akrostih zelo starega izvora. Po Diogenesu iz Halikarnasa, ki mu je dal to ime, so ga spoznali že stari Grki klasične dobe. Diogenes Laertius, ki ga je imenoval *Παροστίχις* trdi, da ga je prvi uporabil Epidarmos z otoka Kosa. Taisti Diogenes navaja, da so včasih akrostih uporabljala tudi preročišča, da so bolj zakomplicirala odgovore prosilcev. Najstarejši akrostih, ki ga poznamo, je ohranjen na nekem grško-egipčanskem papirusu, ki je nastal med leti 193 in 190 pr. n. št. Vertikalno bran se glasi *Ευδοξου τέχνη* kar pomeni »Evdoksova umetnost«. Evdoksij je bil v svoji dobi znan astronom. V helenični dobi se akrostih uporablja tudi na nagrobnih spomenikih.¹ V rimski literaturi ga je uporabljal Plautus. V nekaterih njegovih delih začetne črke posameznih argumentov, brane vertikalno, dajo naslov komedije. Po Ciceronu pa je v Rimu prvi uporabljal akrostih Ennius v neki pesmi, v kateri prve črke posameznih verzov, brane prav tako vertikalno, pokažejo besedilo: »Q. Ennius fecit«. Pogosteje so akrostih uporabljali latinski pesniki v stoletjih tako imenovane literarne dekadence, ko se opaža bolj igračkanje z verzi, kakor prava poezija. V zgodnjekrščanski literaturi opazimo alfabetski akrostih, ki je orientalnega izvora. V takem primeru dajo posamezne kitice celotno abecedo. Temu pravijo akrostih ali kitice v abecednem redu. V srednjeveški literaturi so akrostih

prvi prevzeli Provansalci. Sledili so jim francoski pesniki. V Italiji sta ga prva uporabljala Dante da Majano in pisatelj Dekameron Giovanni Boccaccio. Od Francozov so akrostih prevzeli Angleži in Nemci.² V Nemčiji ga je prvi uporabljal Gottfried iz Strasbourga, ki mu je sledil Rudolf von Enns.³

V stari makedonski in srbski literaturi so ga prav tako poznali. V Makedoniji je akrostih dobil tudi svoje novo krajevno ime tj. »krajegranesija«. V Dalmaciji sta ga poznala predvsem renesančna pesnika Džore Držić (1461—1501) in Šišmundo Menčetić Vlahović (1457—1527)⁴ Vse to v literaturi.

Ni mi znan primer, da bi akrostih zašel v pravne dokumente in v pravno strokovno literaturo ali celo zakonodajo pred letom 1384, ko se kar štirikrat pojavi v tedanji piranski knjigi statotov,⁵ ki je bila sprejeta kot četrta redakcija statotov tega mesta v XIV. stoletju.

Piranska oligarhija, ki je že leta 1358 s tedanjimi statuti trajno zagotovila oblast in upravo mesta in občine Piran najvažnejšim mestnim družinam, se je leta 1383 odločila — kakor so ji pač narekovali stari občinski zakoni in običaji — ponovno pregledati in reformirati svoje statute. V času podestata Luke Viadra in sodnikov Markvarda Apollonia, Krištoforja de Mafeja, Petra Foie in Almerika Gojne, ki so vladali najbrže v prvi tretjini leta 1383, je bil v velikem svetu izvoljen »svet modrih«, ki mu je bila popolnoma zau-

pana sestava novih statotov. V prejšnjih obdobjih je imel »svet modrih« po enajst članov, ker pa so to pot imeli reformiranje statotov, ki naj bi dokončno sankcioniralo in ustoličilo oligarhično oblast, za izredno važno, so napravili izjemo in v svet izvolili devetnajst piranskih patricijev. To so bili Krištofor Apollonio, ki je bil član tega telesa tudi leta 1358, Peter de Asalono — v drugih virih imenovan tudi de Salono —, Juri Bano, Nikolaj Cavaça, Marko Caviano, Dominik Colomban, Nikolaj Dapretto, Odorik Dethemario, Matej Foia, Nikolaj Gojna, Jurij sin Ambroža, Jurij de Mafeo, Janez de Masono, Markvard Petrogna, Henrik Petrogna imenovan tudi Barcaça, Gualterij Tensio, ki je bil v to telo izvoljen že drugič, ker je bil član tega sveta tudi leta 1358, Garofolus Vedorno in Janez Venier. Med njimi je najmanj deset pravnikov in notarjev.⁶

V uvodu, ki so ga omenjeni gospodje sestavili, je rečeno, da je preteklo 25 let, v katerih se ni smel v statutih, zakonih in predpisih mesta Pirana napraviti noben popravek, dodatek ali ukinitvev oziroma razveljavitev.⁷ Svetnike niti malo ni zanimalo, da so si s tem stavkom privoščili dokajšnjo netočnost, ker so leta 1367 izdali nič manj kot 51 dodatkov k statutu leta 1358, ki jih je bilo treba upoštevati in vključiti v nove statute.⁸ Že to je bila huda kršitev določil starih statotov, kar pa skušajo z molkom prikriti. To v Piranu ni bilo nič novega.

Dalje je v uvodu rečeno, da je treba vnesti v nove statute več običajnih zakonov, ki še niso bili kodificirani ali odobreni v javni obliki, in da je treba vnesti nove in potrebne zakone. Na drugi strani so svetniki dobili naročilo, da ukinejo »nepotrebne zakone«, da nekatere deklarirajo, druge prezrejo. Potemtakem je imel imenovani »svet modrih« več kot dovolj dela. Zaradi tega so se sestajali celo leto in morda nekaj mesecev več (*mutatis pluribus manibus iudicum*, ker so sodniki vladali po štiri mesece).

Iz enega od zadnjih stavkov uvoda, izvemo, da je sicer šlo za spremembe, dopolnitve in ureditev knjige statotov, da pa je šlo tudi za eleganco statotov samih. Tudi ta stavek daje slutiti, kakšen bo odnos sestavljalcev statutarne knjige, do tiste zakonodajne celote, ki so jo imenovali enostavno »statuta« ali »liber statutorum«. Zato bijejo v oči tudi formalne spremembe, ki so tako obširne, da terjajo določenih raziskav in pojasnitev. Dalje izvemo, da statuti niso mogli biti dovršeni pod vlado podestata Viadra, temveč da jih je dokončal in deklariral podestat Janez Gabriel leta 1384.⁹

Zaradi teme v naslovu se postavlja vprašanje, kaj si je »svet modrih« predstavljal pod eleganco in kdo je prišel do take ideje in do takega predloga, kajti to je moralo imeti neki globlji, a tudi neki formalni smisel. O eleganci namreč govorijo tudi kasnejši piranski dokumenti, predvsem tisti, ki so jih v XVII. stoletju vklesali v kamen.¹⁰ O statutih samih lahko rečemo naslednje: Vsi piranski statuti od leta 1274 do vključno leta 1358 so se začeli z besedo »statuimus« — zakonujemo. To je sicer za vsak posamezen zakon stvarno in enostavno, ni pa elegantno. Vsaj po pojmih tedanjega »sveta modrih« ne. Zato je bilo treba najti lepše, dovršenejše, manj toge, predvsem pa raznolične in elegantne formulacije, ki bi povedale isto, kar je v starejših redakcijah statotov povedala in predpostavljala beseda »statuimus« posebno pa formulacije, ki bi ustrezale željam in namenom sveta ali tistega izmed njegovih članov, ki je to predlagal.

Pričakovali bi, da bo knjiga preformulirana drugače. Sredi XIV. stoletja so se namreč v obrežnih in drugih mestih Istre uveljavili statuti, ki so vso obstoječo zakonodajo posameznih mest razvrstili v štiri smotrno urejene knjige, kjer je navadno na prvem mestu oblastno upravna ureditev z vsemi potrebnimi predpisi o oblastnih organih, upravnih uradih, z omejitvami in podobnim. Sem spadajo tudi vse prisege uradnikov in svetnikov. V drugi knjigi je navadno zbrana kazenska zakonodaja, v tretji civilno pravo in v četrti vsa druga zakonodaja, ki je bila takšnemu mestu potrebna tako za odnose znotraj same občine, kakor za odnose s tujino, pri čemer razumemo pod tujino vse, kar je bilo onkraj občinskih meja. Piranski statuti XIII. in XIV. stoletja pa so bili razvrščeni v deset knjig. Takšna razvrstitev je terjala bolj razdobljeno obravnavo snovi. Prav zaradi tega bi pričakovali, da se bodo piranski svetniki odločili slediti drugim mestom in tudi v tem pogledu popolnoma preuredili knjigo statotov. Vendar se to ni zgodilo. »Svet modrih« se je odločil za tradicionalno tj. piransko razvrstitev snovi.

Poleg tradicije pa je za ohranitev stare porazdelitve zakonov v deset knjig še drug razlog. Notar, ki je bil dejanski — recimo trenutno vsaj jezikovni — sestavljalcev in oblikovalec te knjige je, kakor bomo videli, potreboval staro razdelitev, da bi dokazal nekatere nove možnosti, ki si jih je ali sam zamislil ali spoznal drugje. Prvič je hotel dokazati, da je eleganca možna, drugič pa, da se lahko snov smotrno in brez škode porazdeli kakor je zahteval mestni statutarni obi-

čaj. Njegov pravi namen je bil seveda popolnoma drugačen.

Snov je razvrstil takole: Prva knjiga je v celoti posvečena oblastnim normam in organom ter upravi občine. Sem je vključil tudi tiste posebne zakone o vladanju, ki so bili prej raztreseni v drugih knjigah. V drugi knjigi je zbral vse kazensko pravo, ki je bilo v mestu tisti čas potrebno. Do tu je torej vse v skladu z drugimi istrskimi mesti. Razlike se začno pri civilnem pravu. Temu sta posvečeni tretja in četrta knjiga, kjer so zbrani zakoni o zaščiti posesti. To temo nadaljuje peta knjiga s posebnih vidikov v odnosih do dolgov, dolžnikov, garantov in tujcev. Šesta knjiga vsebuje vse predpise o kupoprodaji in zopetni pridobitvi ali rešitvi prodanih posestev. V sedmi knjigi imamo predpise o dedovanju, varuštvu sirot in zaščiti njihovih posesti. Osmo knjiga je namenjena najemninam, fevdom, posebnim oblikam trgovanja z mesom, kruhom, vinom, oljem in sadjem. V deveti knjigi so zbrani predpisi o kmečkih posestvih na savudrijskem Krasu, o vinogradih, solinah in oljnih mlinih. Deseta knjiga obravnava zakonodajo o ribištvu, ribjih loviščih oziroma rezervatih, nadzorni in pazniški službi znotraj in zunaj mesta, predvsem v vinogradih. Tu so tudi predpisi o prepovedi posojanja orožja tujcem. Zakone, ki ne spadajo naravnost v omenjeno razvrstitev je sestavljalec statutov vključil tja, kjer jih je potreboval za svoje čisto določene namene ali potrebe. To pa je storil tako, da je razvrstitev še vedno smotrna. Pogrešamo sicer zakonodajo o obrtih in obrtnikih, vendar je bila ta ukinjena že leta 1307.¹¹

Monotonosti, ki jo je pomenila glagolska oblika »statuimus«, se je svet modrih leta 1384 izognil s tem, da je poiskal 36 imperativnih glagolov, ki naj bi nadomestili staro, dolgočasno obliko. Tako se v piranski zakonodaji prvič pojavljajo oblike »mandamus«, »ordinamus«, »decernimus«, »firmamus«, »affirmamus«, »providimus«, »volumus«, »nolumus«, »prohibemus«, »disposuimus«, »declaramus«, »constituimus«, »censimus providendum«, »iubemus« in podobne. Poleg takšnih imperativnih oblik je svet modrih, oziroma njegov jezikovni oblikovalec, poiskal še druge glagole, kakor so na primer: »addimus«, »habeat libertatem eligi«, »eligantur« in tem sorodne. Kako je te glagolske oblike uporabil, povedo same knjige statutov. Povedano po resnici, se je izognil monotonosti, da bolje skoraj ni mogel.

V prvi knjigi je kot začetne besede zakonov (uvod je vštet) uporabil po vrsti sledeče besede: Gratia, Recte, Addimus, Constitu-

mus, Iubemus, Ad constituedum, Similiter, Ad hoc, Nolumus, Constituimus, Teneatur, Iurare, Solemniter, Providimus, Item, Ratificantes, Iurare, Teneantur, Volumus, Simili, Ad eligendum, Supra, Singula, Item, Teneantur, Privatus, Recte, Iuste, Constantes, In introitu, Precones. Združene inicialke teh besed dajo stavek: GRACIA SANCTI SPIRITVS ASSIT PRICIP. Ker je poslednja beseda le okrajšava za »principio«, je prevod jasen: Milost svetega duha bodi prisotna na začetku. Popolna invokacija v stilu srednjega veka v obliki akrostiha.¹² Ali je hotel sestavljalec statuta samo to? Po tem, kako nadaljuje naslednje knjige, je dobro razvidno, da je hotel statute oblikovati tako jezikovno kakor umetniško.

V drugi knjigi se je poslužil ene same glagolske oblike. V prvem zakonu je uporabil glagol »ordinamus«. (Blasfematores, transgressores mandatorum nostrorum invadentes et opprimentes eorum quosvis in hoc secundo libro punire curantes, »ordinamus« etc.). V vseh drugih zakonih in predpisih te knjige pa je glagol nadomestil s prislovom »item«. Na primer: »Item quod nullus civis vel habitator Pirani vel forensis audeat« etc. ali »Item si quis virginem vel maritatam vel iam corruptam mulierem violaverit« in podobno.¹³ V vseh zakonih tretje knjige uporablja glagolsko obliko »mandamus«, s katero, razen v prvem poglavju, začne prvi stavek: Mandamus quod — ukazujemo, da ... itd.¹⁴

Četrto knjigo je zasnoval tako, da je zakone začel po starem z obliko glagola statuere, tj. »statuimus«, s čimer je želel dokazati, da zna upoštevati tudi tradicijo. V peti knjigi se ta red neha. Za 42 zakonov je uporabil 30 različnih besed brez določenega reda. Različnih inicialk je 12. Isto velja za deseto knjigo, ki je peti po jezikovni koncepciji zelo podobna. Tu je hotel dokazati, da se dá oblikovati tudi brez skritih namenov.

Skrite namene pa je imel v šesti, sedmi, osmi in deveti knjigi. Šesta knjiga vsebuje 32 zakonov, ki se začenjajo s sledečimi besedami: Modus, Ad utilitatem, Recuperationes, Cupientes, Vt venditiones, Statuere, Cessantes, Advertentes, Vtiliter, Intendentes, Adde-re, Ne in quantitate, Ordinem, Studentes, Complere, Rectas, Iuste, Publice, Sine dubio, Iuvat, Terminare, Hec, Omnimodo, Conveni-enter, Stabiliter, Temere, Ad comune, Terretoria, Vestigia, Terminare, Vere, Mandamus. Sledeč istemu postopku, ki smo ga uporabili pri prvi knjigi, dobimo stavek: MARCVS CAVIANO SCRIPSIT HOC STATVTVM. Torej: Marko Caviano je napisal ta statut.¹⁵ Ni treba posebej poudarjati, da gre za istega

Marka Caviana, ki smo ga zabeležili v uvodu h knjigi statutov med člani »sveta modrih«. Torej je bil on tisti član sveta, ki si je prizadeval, da bi ustvarili *elegantne* statute. V tem prizadevanju pa je Caviano nadmodril »svet modrih« in se na ta način ovekovečil kot dejanski ustvarjalec statutov leta 1384.

Sedmo knjigo je zasnoval tako, da nam inicialke posameznih zakonov dajo celotno latinsko abecedo od A do U. Ker je uporabljal U tudi kot V in ker je namesto Z v tekstu uporabljal C, gre za celotno njemu potrebno abecedo. Gre torej za popoln abecedni akrostih. Ostali so mu trije zakoni, za katere je rabil črke A (addimus), I (iuris) in C (carere). Priznati mu je treba, da je tudi sedmo knjigo mojstrsko izvedel.¹⁶

Že vse to ga je moralo stati precej napov, kajti začetne stavke je moral preoblikovati tako, da je kljub začrtani smotrnosti statuta in brez škode za predpis sam, dobil potrebno besedo oziroma določeno črko za začetek. O tem kasneje.

Osma in deveta knjiga skupaj nam pokažeta še en akrostih. Da ga je dosegel, je na začetku zakonov osme knjige uporabil sledeče besede: Gubernationibus, Eque, Reformamus, Inventoribus, Volumus, Statuimus, Bona, Admonemus, Nove, Ordinamus, Providimus, Etiam, Terminamus, Ratificamus, Volumus, Sine dubio, De firom, Et ordinamus, Similiter, Ad comodum, Late prohibemus, Omnino, Nolumus, Obviantes, Etiam, Gesta, Ordinamus, Ratificamus, Gradientes, Item, Volumus, Statuimus. Torej dvaintrideset začetkov, kjer je imel pri izbiri besed precej sreče. Začetne formulacije devete knjige pa so takšne: De novo, Et ordinamus, Mandamus, Addimus, Firmamus, Etiam, Ordinamus, Convenienter, Ad hoc ut, Providimus, Item, Terminamus, Ad utilitatem, Similiter, Tabellionibus, Admonemus, Terminamus, Veraciter, Terminamus, Addimus, Recte, Item, Ordinamus, Rursus, Volumus, Mandamus. Tudi tu ga sreča ni zapustila, ker je lahko uporabljal glagole. Kakor je razvidno iz celotnega zapisa, dajo omenjene inicialke naslednji stavke: GERIVS BANO. PETRVS DE SALONO. EGGORIVS De MAFEO CAPITA STATVTARIORVM. Jurij Bano, Peter de Salono in Jurij de Mafeo glave statutov.¹⁷ Tu je Caviano skrajšal Banovo ime. Namesto Georgius je rabil krajšo obliko Gerius, kar je v piranskem dialektu še danes običajno. Prav tako je skrajšal drugi priimek. Namesto Asalono je napisal Salono. Ker v drugih virih dobimo ta priimek v polni in skrajšani obliki, je razumljivo, da si je hotel na ta način pomagati. Napaka se mu je vrnila v tretjem imenu.

Namesto pravilno Georgius, je napisal Egorius, kar dokazuje, da je pri prepisovanju preskočil en zakon, to takoj opazil in ga vključil za komaj prepisanega. Če primerjamo vsa tri imena s seznamom članov »sveta modrih« v uvodu, se prepričamo, da gre za tri člane sveta tj. Jurija Bana, Petra de Asalona in Jurija de Mafea. Vsi trije so imenovani tudi v drugih dokumentih te dobe.

Vprašanje je samo, kaj je hotel Caviano povedati, ko jim je tako rekoč naprtil »glave statutov«. Predvsem so glave statutov pravzaprav inicialke posameznih zakonov. Podrobno opazovanje izdelave le-teh pa nam odkrije tri roke. Prva, in sicer zelo vešča, je bila roka risarja. Druga, nekoliko manj vešča, vendar še vedno na dokajšnji umetniški višini, je bila roka slikarja. Končno je tu še tretja roka. To je bila najbrž roka pozlatarja — skorajda nevešča, ker je zlatenje pravzaprav slabo izvedeno. Tako je delo potekalo po vrsti. In tako ga je Caviano tudi predstavil. Torej lahko rečemo, da je bil Jurij Bano risar. Peter de Salono ali Asalono slikar in Jurij de Mafeo pozlatar. Umetniška analiza črk nam pove, da Jurij Bano ni dopuščal ostalima dvema, da bi svoje umetniške sposobnosti pokazala v polni meri, ker ju je s pretirano bogato risho omeil tako v prostoru, kakor pri svobodni izbiri motiva. Kljub vsemu pa so črke za istrske razmere zelo dobre. Vse to pa nam pove, da Caviano ni hotel ovekovečiti samo sebe. Nasprotno, oblikovalce inicialk je obravnaval sebi enakovredno in jim s tem dal priznanje za umetniško delo, ki so ga opravili.

Da je vse to dosegel, se je moral Caviano noslužiti pravnih miselnih akrobacij. Ker je le redko našel ustrezen glagol, da bi stavke začel vsaj v skladu s tradicijo, je navadno stavke začel s podrednimi stavki in šele potem prihajal na glavno misel. Na primer: *Quelibet nefanda prohibentes, mandamus* itd. Vendar je bil ta primer zelo lahek. Včasih — ne zelo poredko — se je moral poslužiti neprimerno težjih in bolj kompliciranih: *«iustas dillationes in iure comparentibus tribuentes, volumus»* itd. ali *Solvere expensas qui earum causa fuerit dignum noscitur, curare, providimus* itd. Ponekje začenja še bolj komplicirano. Na primer: *«In differentiis rerum immobilium qualiter testes examinari debeant declarantes, ordinamus»* etc. ali *«Caritati vel naturali descendentium nostrorum subventioni publice indulgentes, firmamus»* in podobno. Takšne akrobacije niso bile vedno potrebne. V nekaterih primerih je pred glavnim glagolom potreboval le kak prislov ali pridevnik, kdaj pa kdaj je lahko uporabil

enega od 36 glagolov; vendar se je moral pri večini zakonov zelo potruditi, da je prišel do zelene črke. Da se mu je trud izplačal, je razvidno iz vsega, kar je dosegel. Če govorimo o eleganci celotne izvedbe, potem lahko mirno trdimo, da je med vsemi piranskimi statuti prav Caviano tisti, ki zasluži takšno karakteristiko tako glede pisave kakor celotne zasnove.

Če govorimo o njegovem skritem namenu, potem se moramo pomuditi pri željah, ki jih je lahko imel ambiciozen človek tistega časa. Želja po denarju? Najbrž ne, ker bi enostavnejše delo opravil v krajšem času za isti denar, kajti plačevali so po točno določenih statutarnih tarifah. Komplicirano delo pa mu je vzelo le več časa. Statutarni predpisi niso bili tako širokosrčni, da bi dovolili obogatitve s prepisom dveh enakih kodeksov s skupnim številom 228 listov. Želja po takojšnjem uspehu? Najbrž tudi ne, ker je pač moral uvideti, da se njegova družina po pomembnosti in številčnosti ni mogla meriti z rodbinami, kakor so bile Apollonio, Petrogna, Vidali in druge. Te bi ga kaj kmalu prezrle in potlačile navzdol, kar pomeni, da bi lahko ostal brez občinske službe. Tega se je najbrž zavedal. Zanimivo pri tem je, da si je za sooblikovalce izbral prav tako člane manj pomembnih družin, celo takšnih, ki so bile po svoji številčnosti pravzaprav obsojane na izginitve. Torej ga je lahko gnala pri tem delu le želja po slavi, nesmrtnosti, želja torej, da bo njegovo delo nekdo nekoč odkril in ga ocenil kakor zasluži. Želja po slavi in nesmrtnosti pa ni bila v tem času nič kaj redka. Z enako željo so šli poveljniki piranskih čet tistega časa v boj za beneške, ne svoje, koristi, tako proti Trstu, kakor proti Ogleju, kakor tudi proti nasprotnikom Benetk v notranjosti Istre. Enako željo najdemo pri pesnikih in pisateljih. Caviano ni bil vojak, niti pesnik, bil je pravnik, notar, in kot tak si je lahko zagotovil slavo le z edinim orožjem, ki ga je znal sukati tj. peresom kakor pesniki, in z edino armado, ki jo je dodobra poznal, tj. z zakonodajo. Da mu je to uspelo, smo se lahko iz rečenega prepričali. Napaka pri Juriju de Mafeu ni tako huda, da bi se iz Egorgija ne dal spoznati Georgij, ali tretji oblikovalec inicialk.

Če dalje govorimo o črkah, ki jih je Caviano v akrostihu imenoval »capita statutarium«, in o njihovih oblikovalcih, lahko le povemo, da sicer niso tako umetniško izoblikovane kakor na primer inicialke v tržaških statutih iz sredine XIV. stoletja, kjer je oblikovalec upodobil med drugim tudi vse poklice in obrtnike tiste dobe, da pa ne ponav-

ljajo že znanih motivov in so zato izvedene originalno, kar je treba piranskim oblikovalcem priznati. Na splošno so te inicialke miniaturne umetnine, ki jih z užitkom pogledamo.

Piranski statuti XIV. stoletja so bili vsi napisani v dveh originalih. V našem primeru bi bilo zanimivo primerjati izvedbo enega z izvedbo drugega. Žal pa se drugi izvod ni ohranil. Verjetno se je izgubil nekje v Benetkah proti koncu XVI. ali na začetku XVII. stoletja, ko je vlada zahtevala dokumente v pravih piranskega plemstva proti popularom. Le malo je upanja, da bi ga še našli.

Kljub temu pa si moramo ob ugotovljenih akrostihih postaviti vprašanje: Ali je Veliki svet leta 1384 vedel za Cavianovo početje? Ali je to vedel vsaj »svet modrih«? Trenutno nimamo nikakih elementov, ki bi nam dovolili odgovoriti pozitivno. Lahko rečemo le, da Apollonio, ki je ta statut predpisal leta 1542, tega ni opazil. Napake v prepisovanju inicialk jasno pričajo, da notica o akrostihih ni prišla do njega. Prav tako tega ni opazil Nikolò Petronio Caldana, ki je leta 1606 prevedel statute v italijanščino in dal tiskati latinski tekst in italijanski prevod. Napake v branju inicialk, ki jih je deloma povzema po Apolloniu ali po kakšnem drugem tekstu, in druge napake v prepisovanju nerazumljivega teksta, nam povedo, da se v original ni potrudil prodreti. Tako je na primer bral Volumus tam, kjer bi moral brati Nolumus. Pri prebiranju njegovega teksta naletimo še na več takih in drugih napak. Torej se tudi v družini Petronio Caldana ni ohranil spomin na akrostihe. Zato lahko sklepamo, da je Caviano, ki mu je treba priznati, da je bil »spiritus agens« novega statutarnega kodeksa, svoje želje in namene skrival tako pred velikim svetom, kakor pred »svetom modrih«. Najbrž niti njegovi najožji sodelavci, ki so oblikovali inicialke, niso vedeli, da jih je v akrostihu ovekovečil. To bi pomenilo, da so bili akrostihi v Cavianovi knjigi statutih izključno le njegova skrivnost. Gotovo je to naredil v upanju, da bo skrivnost nekoč razkrita.

Čudno se zdi, da akrostihov v Cavianovi knjigi statutih niso odkrili piranski zgodovinarji, kakor sta Kandler in Morteani. Morda je to razumljivo za Morteana, ki se ukvarja z zgodovino mesta le priložnostno. Toda za sistematičnega Kandlerja to ni razumljivo. Še bolj čudno je, da te skrivnosti ni odkril tako prodoren duh in dober opazovalec, kot je bil Camillo De Franceschi, ki se je lep kos svojega življenja ukvarjal prav s statuti mesta Pirana. Attilio Tamaro in Antonio Alisi, ki

sta obdelovala piransko umetnost, ništa našla za inicialke in obliko Cavianovega statuta niti besede. Isto je z drugimi avstrijskimi in italijanskimi avtorji, ki so se ukvarjali z zgodovino mesta Pirana. In vendar celotna izvedba naravnost terja, da bi si stvar podrobneje ogledali.

Na koncu lahko rečemo naslednje: Res je, da je notar in pravnik Marko Caviano delal s skritim, egoističnim, morda celo egocentričnim namenom. Res je, da celotna oblikovna izvedba statuta priča, da mu je bilo delo tako pri jezikovnem oblikovanju kakor pri doseganju ciljev skritega namena v osebno zadovoljstvo. Pri prepisovanju teksta iz delovne predloge ni napravil toliko napak kakor prepisovalci statutov leta 1307, 1332 in 1358. Torej je tudi po tej strani statut dovršenejši kot vsi prejšnji. Zaradi opisanih dejstev pridobiva Cavianov statut na vrednosti. Z vsemi njegovimi značilnostmi in razkrito skrivnostjo ni več samo knjiga zakonov in suhoparnih predpisov, temveč tudi likovno oblikovna mojstrovina, kakšne redko srečamo.

OPOMBE

1. Enciclopedia Italiana Treccani. Milano 1929. Vol. I. str. 445. — 2. Prav tam. — 3. Der grosse Brockhaus. Leipzig 1928. Pod Akrostihon. — 4. Enciklopedija leksikografskog zavoda. Zagreb. 1956. Vol. I. str. 51. — 5. Statuta comunitatis Pirani 1384. Piranski arhiv pod Statuti. — 6. Prav tam fo. 1. — 7. Prav tam fo. 1. — 8. Additiones in statuta 1367. PA pod Statuti M 1. — 9. Kakor v op. 6. — 10. Prim. B. Kovič-M. Pahor: O zgodovinskem in arhitektonskem razvoju Tartinijevega trga v Piranu. Kronika VIII/1 1960. str. 21. nasl. Gre za napis na vratih bivšega fontika, ki je bil restavriran leta 1638. Tu je govor o elegantnejši formi, ki so jo vrata dobila po restavraciji. Za podobno stvar gre tudi pri vratih Sv. Jurija, ki so vodila iz pristanišča v mesto; ta so bila restavrirana leta 1660. Tudi ta so dobila elegantnejšo obliko. — 11. Statuta comunitatis Pirani. Pa pod Statuta M 1. Tu ni več obrtniških zakonov, ki so jih nedvomno vsebovali statuti leta 1274. — 12. Kakor v opombi 6. fo. 2—29. — 13. Kakor v opombi 6 fo. 30—34. — 14. Prav tam fo. 34—40. — 15. Prav tam fo. 60—74. — 16. Prav tam fo. 74—90. — 17. Prav tam fo. 90—107.

FUŽINARSKÉ CERKVE IZ ZAČETKA SEDEMNAJSTEGA STOLETJA NA JESENICAH

BLAZ RESMAN

Pridobivanje železa, ki se je na različnih krajih slovenskega ozemlja uveljavilo kot postranska in občasna domača obrt kmetov-tlačanov že zgodaj v srednjem veku, se je v poznejšem času začelo vse bolj koncentrirati na gorenjskih tleh, na območju loške, blejske, belopeške in radovljiške zemljiške gosposke, to je, ob vznožju Jelovice, v Bohinju in v zgornjesavski Dolini. Zaradi številnih ugodnosti in svoboščin, ki so jih uživali fužinarji, se je v 12. stol. tudi pri nas začela železarska obrt osamosvajati iz dotlej mešanih kmečko-obrtniških gospodarstev: v procesu, ki je trajal do 16. stoletja, je na omenjenem ozemlju nastalo 30 fužin, med prvimi v Železnikih, na Planini, v Kropi in v Stari Fužini. Važno vlogo pri tem pa so imeli tudi tujci, za katere so bili surovinski pogoji in fužinarski privilegij pri nas zelo privlačni. Doseljevanje tujih fužinarjev, zlasti Italijanov, je postalo posebno močno v 16. stoletju, ko doživi naše fužinarstvo tudi prvi veliki razcvet. Zdi se, da so v času prodirajočega protestantizma, ki je mnogokrat našel številne privrženca tudi

med fužinskimi delavci, deželne oblasti favorizirale prav naseljevanje fužinarjev iz sosednje katoliške Italije.

V Italiji so bila tri močno razvita železarska središča, kjer so predelovali rudo z otoka Elbe: v Toskani, v Liguriji in v podalpskem pasu med jezeroma Como in Garda, to je, na področju mest Milana, Brescie in Bergama. Prav to zadnje središče pa je bilo tudi najpomembnejše za ekspanzijo italijanskega železarstva po Srednji Evropi, saj se je od tod že v 16. stoletju, ko je bila proizvodnja na višku, razselilo večje število fužinarskih družin predvsem v Švico, na Koroško in na Kranjsko. Med prvimi kovaško-fužinarskimi družinami, ki so se priselile na Gorenjsko, so bili Bergamski Bucelleniji.¹ Leta 1526 se je kovač Bernard Bucelleni naselil na Planini pod Golico, kjer dotlej tujcev ni bilo. Ker je spoznal, da Planina zaradi pomamkanja vodne sile ni perspektivna za razvoj obrti, je že kmalu po prihodu nakupil zemljišča v dolini ob Savi. Leta 1538 je dobil od cesarja Ferdinanda I. dovoljenje, da se preseli s Planine